I Anthons fodspor

Fra Gørding til prøjsisk fangelejr

Af Stig Hegn

Anthon fra Gørding var født i Vejrup og levede og døde i Fonager[1]. Men krigen i 1864 var hans livs højdepunkt: ud over kampene ved Dybbøl, førte det ham meget, meget langt væk fra Gørding, til krigsfangenskab i Grudziądz, eller som det hed da det var Østprøjsen, Graudenz. Det har han skrevet en udførlig beretning om[2], og han har tegnet fæstningen[3] hvor han var fange. Den hænger i Gørding sognearkiv og pryder denne bogs forside. Akvarellen er karakteristisk for Anthon. Man kan se at det ikke var perspektivtegning han lærte i skolen i Vejrup, men til gengæld vidner den om en præcis og nøgtern iagttagelse. Og trods flere krige kan man stadig tage til Grudziądz og se at Anthons tegning stemmer med virkeligheden.

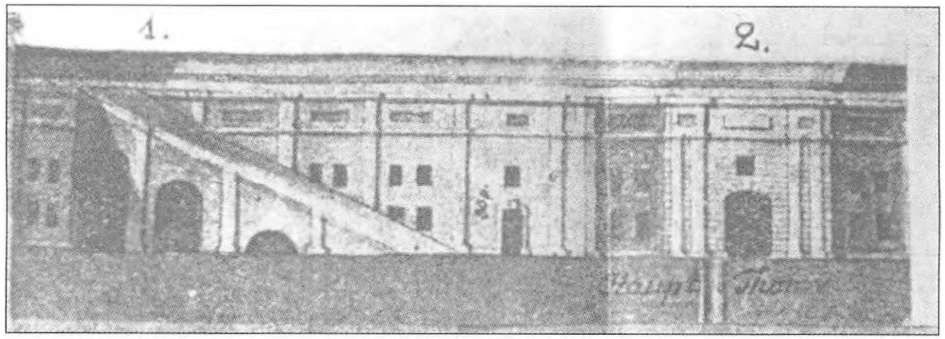

Fæstningen, der endnu er i militær brug, blev bygget i 1789 og dækker et kæmpeområde. Der er 13 km underjordiske minegange, og der er steder hvor, som en polsk officer med et glimt i øjet fortalte mig, ingen menneskelig fod har trådt. Tegning fra: Rocznik Grudziądzki. Tom 5-8. 1970. side 145 + planche

Krigen i '64

Når talen falder på krigen i 1864 handler det altid om de tapre danske soldater og den preussiske overmagt. Sjældent hører man om soldaternes skæbne efter stormen på Dybbøl den 18. april. Krigsfangers skæbne er sjældent glorværdig. Den 24-årige danske bondeknold Anthon Chr. Knudsen, der var placeret ved skanse 8, havnede i Østpreussen[4] – 1035 kilometer fra hjemmet. Så langt væk havde han garanteret aldrig været og kom det heller ikke senere. På de militære lister står at Menig 37 AC Knudsen var i 2. artilleriregiment 10. batteri[5].

Allerede fire dage efter at han var taget til fange, sad han i Østprøjsen, 945 km fra Dybbøl, også på den måde viste tyskernes

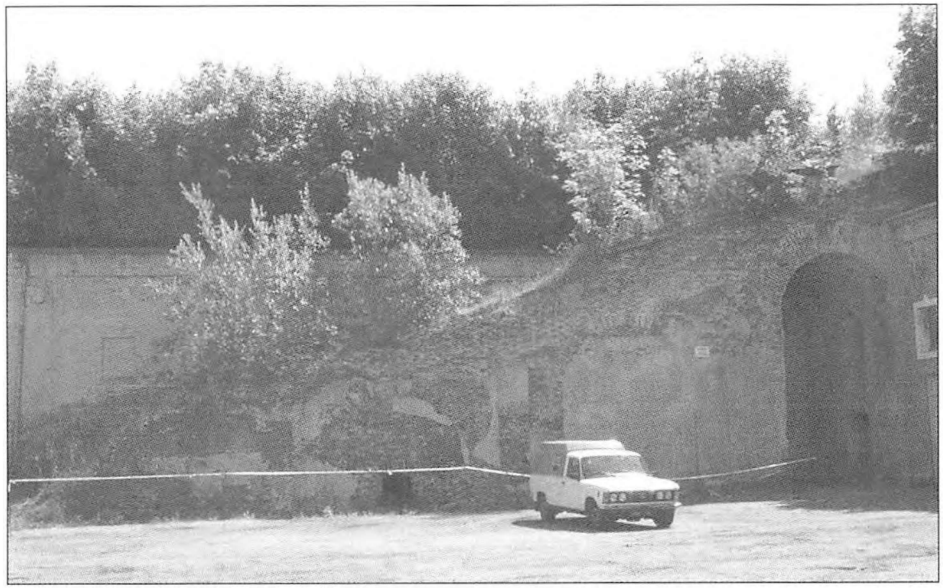

På Anthons tegning (se forsiden) er der en pudsig streg til venstre der mest ligner en hæk, men i virkeligheden er det en rampe der blev brugt til at transportere kanonerne fra fæstningens gård op på voldene. Og soldaten i venstre hjørne på forsidebilledet står oven på volden. Foto: Stig Hegn, sommer 2003

effektivitet sig. Hans rejse gik via Berlin, hvor *vi kjørte saa med Toget til Andendags Eftermiddag ved omtrent 4re, saa havde vi 2 Miil at gaa sidst indtil vi naaede vor Bestemmelsessted Graudens, 60 Miile fra Berlin og 97 Miil*[6] *fra Hamborg. Toget gik rask og næsten uden ophold, uden en Kort Tid i Berlin, de to sidste Miil var fra Stationen Varlubein*[7] *og saa kom vi til Veitzel*[8] *flod hvor vi blev Færget over af tre Hold 3 1/2 Hundrede Mand i det helle. Færgen var fastgjordt ved en Touge som blev Dreiet ved en Hjul og derved af en Par Mand fremskød Færgen over Floden.*

Da vi kom over Floden til den anden side som Byen laa, blev de Sevile Prøisere meget nysgjerige for at see os og de Prøisiske Soldater maatte slaa Kres om os for at holde Orden, at ikke de Sevile skulde trænge ind imellem os, de tog os meget skrap i Øiesyn. Da vi alle var kommen over Floden Marcerede vi og saa kom vi til Fæstningen Graudens, en halv Timmes Marts saa var vi naat Endepunktet af vor lange reises Eventyr, før vi dødtrætte [nåede] Fæstningens Indre kom vi først igjennem 3 Hvelvede Porte og dernæst naaede vi var Kassemak[9] *som var i den inderste Vold i en Hjørne, de to Sider var selve Volden og [på] de andre to Sider var der opsat Palisader a 4 Alens Længde som var gravet ned i Jorden, der var saa Fangegaarden afmålt til os hvor vi kunde more os i; vi havde 9 værelser, 3 paa Andensal i Volden, ud- og indgangs Døre; og Jern Stange for Vinduerne*[10].

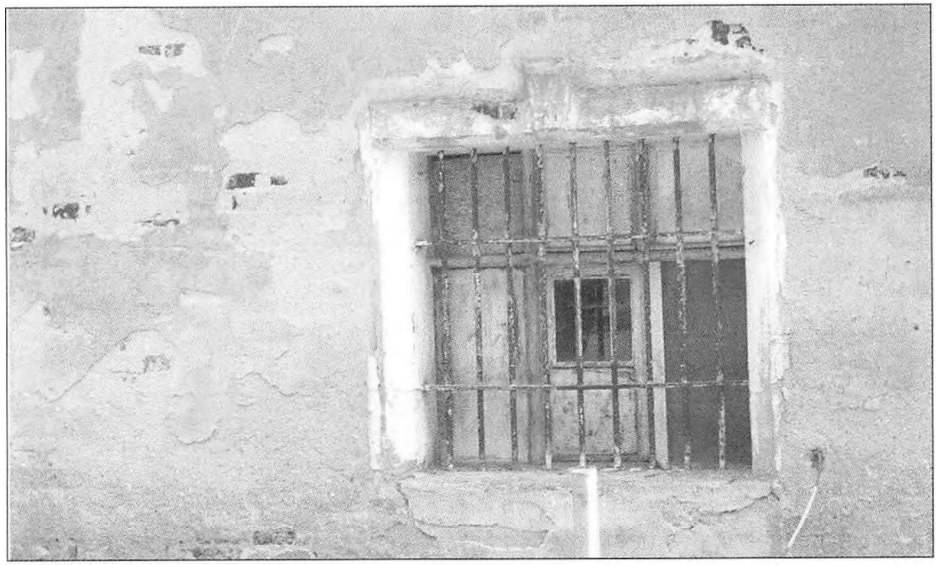

Som nævnt var der Jernstænger for Vinduerne saa vi var velforvaret, som Anthon skriver. Foto: Stig Hegn, sommer 2003

Det var omtrent Aften da vi kom i Qvarter og enhver af os var stille og taus da vi saa at vor Frihed var os berøvet og veste ikke hvornaar vi kunde komme til at betræde det Danske Grund igjen og vende tilbage da vi var langt fjernet fra vort Fødejem. Som nævnt var der Jernstænger for Vinduerne saa vi var velforvaret. Inde [var] vores Qvarter af Indvendtarie i Kamrene var Borde, Bænke, Senge, Vandkander og Fade som vi brugte til Maden om Middagen og ligeledes til Kaffen om Morgenen.

De menige var altså anbragt i celler med stænger for vinduerne med adgang til en fangegård afgrænset af palisader[11]. Forholdene var ganske anderledes for de danske officerer, der var i Grudziądz. Læs her hvad en dansk løjtnant[12] skrev hjem:

Vi 7 officerer have 2 casematter, der er murede localer i fæstningens volde til værelser. I lignende casematter boe vore soldater. Disse Cassematter er temmelig kolde og fugtige, vi maae have varme i kakkelovnen hele tiden. Vindverne have jernstænger, hvilket giver det hele et fængselsagtigt udseende... For øvrigt maae vi officerer gaae omkring i fæstningen og dens nærmeste omgivelser samt til byen Graudenz uden gene. Vores soldater derimod maae ikke gaae ud uden ledsagelse af en preussisk soldat. ..velvillige danske i Hamburg og Berlin sende os danske blade. Endel danske bøger have vi allerede faaet tilsendte fra den danske consul i Dansig, som besøgte os i dag her.

... og senere vist os og vore soldater overordentlig meget opmærksomhed og velvilie. Han sender os hver uge dagblade og vore soldater har af ham modtaget 100 rd samt bøger og en mængde cigarer fra Danzig

Om formiddagen sidder jeg gerne i min cassematte ... og læser i en bog...Klok 1 spiser vi til middag i officersmessen i fæstningen, de

Før vi dødtrætte [nåede] Fæstningens Indre kom vi først igjennem 3 Hvelvede Porte – sådan skrev Anthon. Her er den inderste port der lå mod syd. De danske fanger boede i stuen og første sal i den yderste bygning til venstre, hvor der var i alt 6 værelser; i en bygning, der ikke ses på billedet, men som lå vinkelret på, var der 3 værelser. Prospektkort i museet i Grudziądz fra: http://www.grudziadz.pl/index_miejski_de.html

saakaldte casino, og om eftermiddagen spadserer jeg en tour som oftest i byen Graudenz, hvor jeg og mine kammerater sædvanlig opholde os i en derværende gjæstgivergaard 'Zum schwarzen Adler'.. 3 gange om ugen er der i denne have concert af militærmusiken; adgangen koster da 2½ Sgr d.v.somtrent 10 sk. dansk, og disse concerter, den neste æstetiske nydelse her, har jeg ofte besøgt... Mit fangenskab har nu snart varet 3½ maaneder og i den skjønneste sommertid...Mit liv som fange her vil jeg neppe nogensinde glemme, og

Anthon vidste nok hvordan en prøjsisk soldat så ud! Detalje af tegningen på omslaget.

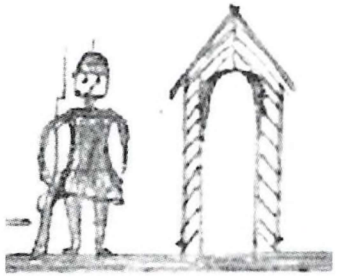

maaske det senere vil stille sig i min erindring i et bedre lys end det for øjeblikkets staar i.

Det var en kæmpefæstning, der på mange måder kunne minde om Verdun og Metz[13] og der var mange danske krigsfanger her, i alt 383[14]. Anthons beskrivelse af forholdene afviger en hel del fra løjtnantens, gørdingbonden fortæller ikke meget om besøg på gæstgivergården:

vi har to Prøisiske Poster for at bevogte os, en paa Volden og en forneden udenfor Palisaderne, som staar med ladte Giværer og paser meget godt paa os at vi ikke skal fløgte fra Festningen, om Natten er Posterne Dobbel.

Vore Dages Beskjæftigelser her i Fangenskab er følgende: Vi Arbeider 5 Timmer Daglig som udføreres den halve Dag. Arbeistiden er om Formidagen fra Klken 6 til 11 og om Eftermiddagen fra Kl 2 til 7. Vi er inddelt i to Hold og Arbeider en Uge om Formidagen og en anden Uge om Eftermiddagen. Indfanteristerne skærer Græstørv udenfor Fæstningen som de kjører ind til Volden i smaa tohjulede Vogne og som de beklæder Voldskraaningens yderste Kant med og nogle kjører Vand til for at vande Beklædningen og nogle skurer Baade, Granater og mange flere Ting; Artilleristerne puser gamle Forstillings [?] Vogne, det vil sige Jerndelene, pusser Rosten af og bag efter Maler Jernet med Jernsværte, tre-fire Mand har der Arbeide en tid som jeg var med til. Granatter puses ligeledes og Males ogsaa, males sorte; Spisgranater rendses i Fænghulet, ogsaa bliver de insmurt med Bomolie[15].

En pudsig historie om det med at arbejde med at fremstille fjendens våben – det var jo før Genevekonventionernes tid – har den omrejsende feltpræst, L.Wagner[16], fortalt: .. *haardt var det, naar de kommanderedes til at lave Karduser til Krudt eller til at gjøre Granater i Stand, da de [danske soldater] havde en temmelig sikker Fornemmelse af, at disse Sager skulde sendes nord paa. Vægrede nogen sig, blev han straffet med Arrest, og der var næppe ret mange der slap saa godt, som en Artillerist i Graudenz, en Jyde. Da han var sat til at pudse Granater, afpillede han Blybelægningen, som ved Skuddet drives ind i Kanonens Riffelgange. Da det paa denne Maade var lykkedes ham at ødelægge en hel Del Granater, fik han en Torden over sig, men forsikrede med den uskyldigste Mine af Verden, at han havde ment at bære sig rigtigt ad. Saa blev han fritaget for* det *Arbeide.*

Maden

Forplejningen er Anton ikke utilfreds med, navnlig brødet, men han ku nu godt bruge nogle boller i suppen...*Hver Eftermidag skræles Kartofler af den Hold som ikke er paa Arbeide undtagen Helligdagene, disse Kartofler faar vi til Midag næste Dag, [med] de Roger i Vand, tillige med. Sulet*[17] *af Kjød og Flæsk faar vi kun lidt. Til Ærter eller Kartofler faae vi en lille Posion Kjød eller Flæsk som bliver Veiet ud til os i en Vægtskaal, nogle faae Lod som kun er lidet til at størke os paa, ingen Boller i Suppen andet end Kartofler. Een Dag om Ugen faar vi Bogvædegrød koget i Vand og lidt Øl og en Spiiseskeefuld af Pudersukker til.*

Om Morgenen faar vi sort Kaffe med Sokker i og vor spisefade bruger vi som Kopper baade til Kaffen og til Midagsmad, en brød faar vi hver tredie Dag som er godt sundt, sund og spiselig Brød. Vor Aftensmad er Kold Køken; lidt til Brødet ænten lidt Ost eller Smør eller en færsk Sild eller røget: 2 Lod[18] *Ost, 4 Lod Smør er Qvantummerne vi faaer. Har vi Penger kan vi købe lidt Mælk til ellers maa vi nøies med at gaa til Vandkanden og drikke os en slurk Vand.*

Til Aftensmaden, naar vi om Aftenen skal have vor racion, kommer oppasseren og raaber os du af Qvartererne: Kas herrous *og* Botter herous *eller* Herring Herous[19] *lyder Ordet til os. Orden og Renlighed hersker her til enhver Tid.*

Tankerne går til de kære og til kammeraterne på Als – der er jo kun våbenstilstand...*Tause og indeslutet maa vi vandre om her i Fangenskabet, nøisom og tarvelig maa vi slide vore Dage som bliver Lang. Tankerne ledes ofte tilbage til den hensvundne Tid, da vi levede i Fred og roe i vor Stelle Hjem. Ofte kaster vi vor Blik mod Nor hvor vi Mindes vore Kjære som gaard der Hjemme, og ligeledes vore Brødre som inu staar paa Als overfor den mægtige Fjende, som ikke ved hvad time Fjenden vil benøtte at gaa over Sundet og sende vore Folk deres dræbende Skud fra deres overlegende Skydts*[20].

Enhver skridt som vi gaar uden for Fæsningen eller for Pallisaderne ere vi under strænge opsigt af de Prøisiske Soldater og ligeledes under Arbeidet passer de nøie paa os at vi ikke skal desertere bort.

Også madmæssigt så det anderledes ud for officererne, Storch skrev *Her i fæstningen ligge en stor del preussiske officere. Disse vise og have fra først af vist os den største forekommenhed. De betragte os som cammerater, omgaaes os som venner og have givet os adgang til deres forsamlingssteder, hvor vi spise sammen med dem.*

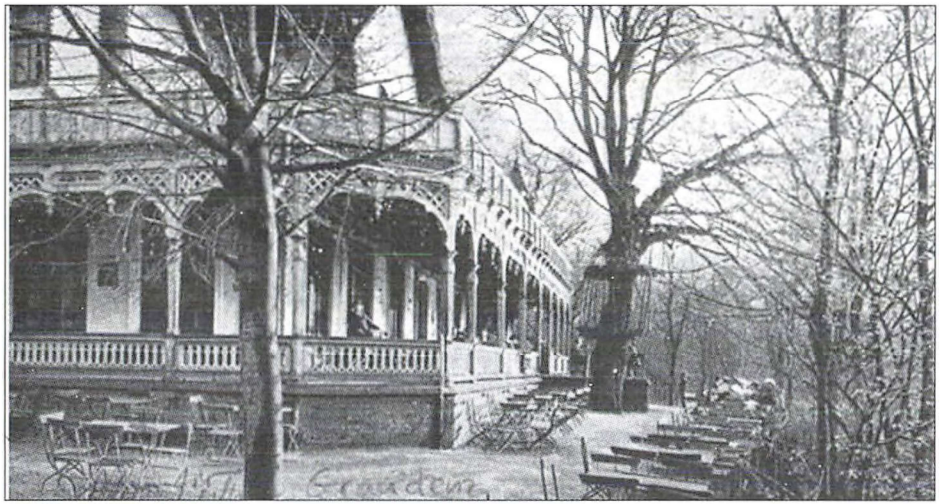

2den pintzedag forsvandt jeg med nogle preussiske officerer til et lille forlystelsessted, Strainnitspin (ja det er et polsk navn som udtales saaledes men skrives anderledes) hvor Grudziads befolkning plejer at komme hver søndag. Jeg blev her præsenteret for nogle familier fra Grudziads som jeg maaske engang kan besøge. Det vilde unægtelig være meget behageligt at kunne besøge nogle dannede familier her til afvexling...Befolkningen er heller ikke fanatisk tydsk, tværtimod skulle damerne almindelig beklage os fanger her – sådan skrev løjtnant Storch om *Restaurant an der Weichsel Böschung in der Nähe von der Strzemiecinsiedlung.* Billede fra:
http://www.grudziadz.pl/index_miejski_de.html

Det er egentlig ganske underligt at blive modtaget af preusssiske officerer med en saadan hjertelighed, men det maae vi indrømme dem, at de i den henseende ere complette gentelmænd[21].

To danske soldater blev i Grudziądz

Ikke alle fanger kom hjem. Anthon skrev: *Her Døde to af vore Folk og blev Begravet, jeg var med at følge den ene til Hvile, den Tyske*

Præst forrettede Jordpaakastelsen og holt en lille intresandt Tale om den Fangne Mand i et Fremmed Land[22]. Samme begravelse er også omtalt af Mathias Storch[23]: *For et par dage siden begravede vi paa fæstningens kirkegaard en af vore soldater, som døde her paa hospitalet af typhus. Det er vistnok den første danske soldat, hvis jordiske levninger ere gjemte i Vestpreussens jordbund. Begravelsen var meget smuk, alle vores fangne soldater og vi officerer fulgte naturligvis, men selv den preussiske commandant her i fæstningen, oberst SWollenhaupt, en presussisk major og en captain samt en lieut. viste os den ære at ledsage vor landsmand til hans sidste hvilested. En pastor Jacobi fra byen Graudenz forrettede jordpaakastelsen og holdt en smuk tale ved graven, som jo rigtignok neppe blev forstaaet af alle vore soldater, da den jo var paa tydsk*[24]. *Vore soldater havde smykket kisten med krandse af frisk grønt, og vi officerer fik kjøbt og lavet et stort dannebrogsflag, hvormed kisten blev bedækket og som fulgte den med i graven.*

Hjemrejse efter 18 uger, Anton skriver:

Jeg var i Fangenskab i 18 Uger under den Prøisiske kommande, den 22 April betraatte jeg Fæstningens Grund og den 21 August om Morgenen Kloken 5 forlod jeg denne indsluttede Fangenskab[25] *og vi gav os paa Reise efter Hjemmet. Vi marcerede herfra til Byen Graudens 1/4 Miil og over Floden i flere Hold ligesom da vi kom hertil. Da vi var kommen over Veizel Flod alle sammen blev vi stellet op til afmarc og macerede 2 Miil til første Banestation Varlubein, og derfra med Toget. Til Stetin*[26] *kom vi den anden Dags Morgen og der traf vi sammen med nogle andre Fanger som kom fra Fæstningen Glogau*[27]. *Vi drak Kaffe her og blev beværtet med en stykke Hvedebrød til, dette var Afslutningen af Fødevare vi fik fra Prøisens Haand, og saa kom vi Ombord paa to Prøisiske Dampskibe og seilede med Dem til Svinnemønde*[28], *9 Miil gjennem Aaderflod*[29] *og under de Prøisiske Soldaters opsigt.*

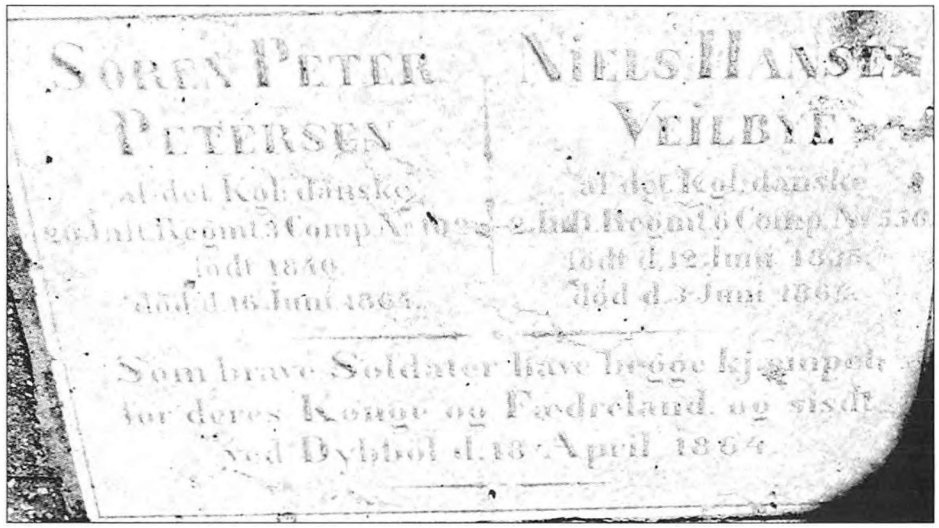

Mindestenen over de to danske soldater der døde i Grudziądz kan ses i gården i det lokale museum. Foto: Stig Hegn, sommer 2003

På dansk grund – med sødsuppe

Da vi kom til Svinnemønde lagte der to Danske Dampskibe som vi kom Ombor paa, Slesvig og Freia, som førte os til Kjøbenhavn, 36 Miil fra Svinnemynde. Jeg var ombor paa Skibet Slesvig[30], *klokken mellem 3 og 4re om Eftermidagen forlod vi den Prøisiske Grendse. Da vi seilede gjennem Oder Flod kom en Svensk seiler os imøde og hilsede os saa venlig og vi gjorde gjengæld med at Hilse igjen, som*

Prøiserne neppe kunde lide. Da vi kom lidt ud i Søen faldt Mørket paa, jeg sov trygt paa Dækket i Skibet om Natten, da Veiret var stille og god. Den 23 August om Morgene klken 8te kom jeg til Kjøbenhavn og blev derfra Permeteret to Dage efter mit Ankomst. Jeg lagde i Kjøbenhavn paa Gammelholm.

I Svinnemønde før vi kom over paa Danske Skibe blev vi forelæst af en Prøisisk Ofecer at vi ikke maatte gaa med i Felten mere mod Dem ellers bleve vi behandlet som Slaver eller vi blev skudt. Saa bagefter var der en Dansk Offecer som læste det op igjen saa vi rigtig kunde forstaa det. Da vi kom Ombord paa de Danske Skibe fik vi Midagsmad, Sødsuppe, før vi Seilede derfra, det var en behagelig seiltur, vi havde til Kjøbenhavn; før vi blev Permeteret opgav vi hvad vi havde forlort dengang vi blev tagen til Fange ved Dybbel og dette blev sat til en Priis som vi siden fik udbetalt da vi kom Hjem.

I Gørding igen den 27. august 1864

Den 25. om Aftenen Kloken 7 tog jeg fra Kjøbenhavn med Toget til Korsør, lagde der om Natten og om Morgenen tog med Dampskibet over Belten til Nyborg i Fyen, og derefra leiede vi 12 Mand en Vogn som skulde kjøre os til Midelfart[31]*, men vi kom ikke længere ind til Odense den første Dag og der lagde vi saa om Natten, og næste Dag kom vi til Midelfart og derfra med Færgebaaden over Belten til Snoghøi i Jylland, og saa til fods til Kolding og derfra kom jeg op at Kjøre med en Egtvogn til Holsted, og saa tilfods Hjem, det var den 27 August*[32]*, en Løverdag Morgen ved Solopgang jeg kom til Hjemmet og tog mine Forældre paa Sengen efter at jeg havde Prøvet Feltlivets Ubehageligheder og ligeledes den indeslutende Fangenskab.* Denne sommermorgen slutter Antons optegnelser så.

Anthon Knudsen som ældre – måske et billede taget i anledning af guldbrylluppet i 1922.
Tilhører Kirsten Boysen (oldebarn)

Anthons liv

I 1872 giftede Anthon sig med Dorthea, der var 23 år, ti år yngre end han. De havde gården i Fonager efter Dortheas forældre: Annemindesvej 1, på 150 tdr/l. De fik tre børn: Søren Chr., Marie og Knud Emil. Knud Emils søn hedder også Anton og bor på Nørregade 35, glad og munter i sin alders 89. år.

Torsd. d. 20. April 1922 kan et agtværdigt Ægtepar, fhv. gdr. Anthon Knudsen og Hustru, Fonager, fejre deres Guldbryllup. Anthon Knudsen er Veteran fra 1864, han deltog i Slaget ved Dybbøl i Skanse nr. 8, blev taget til Fange og ført til Fæstningen Graudens,

hvor han sad til 21. Aug. Guldbrudeparret modtog Lykønskningstelegram fra Kongen og Forsvarsministeriet – som skrevet står[33]. Anthon døde i 1924. Hans deltagelse i slaget ved Dybbøl – som han fik en erindringsmedalje for – kan vi måske vende tilbage til ved en anden lejlighed.

Sylvia Petersen:
Streszczenie po polsku

Pod koniec bitwy prusko-duńskiej pod Dybbøl w 1864 roku, artylerysta nr 37 Anthon Knudsen i 300 innych duńczyków zostało zesîanych do wiezienia na zamku w Grudziądzu na terytorium wschodnich Prus.

Po trzech miesącach, pod koniec wojny wszyscy wrócili do Danii. Podszas pobytu w wiezieniu Anthon Knudsen wykonaî szkic projektu caîego budynku wieziene, nie mając wcześniejszego przezkolenia w tym kierunku. Obecnie ten projekt znajduje sie w archiwum gminnym w Gørding.

Także inny duńczyk, Porucznik Mathias Storch, wykonaî szkice bitwy pod Dybbøl i opisaî zycie codzienne podczas pobytu w Feste Corbière w Grudziądzu.

Stig Hegn, f. 1939 Frederiksberg, tidligere bibliotekar ved Bramming bibliotek (1967-2000) og er redaktør af Lokal-årbogen. Har bl.a. redigeret *Da Bramming blev stor.* 1999 og skrevet *Kongeådal Brugs i 100 år.* 2003. Skriver på en bog om Jedsted og Vilslev. 1976-85 medredaktør af esbjergbladet VS-kysten og siden 2001 medredaktør af Solidaritet. Var i 1970erne hovedbestyrelsesmedlem i VS og i Bibliotekarforbundet. Adr.: Jedsted klostervej 77, 6771 Gredstedbro. e-mail >stighegn@tiscali.dk<

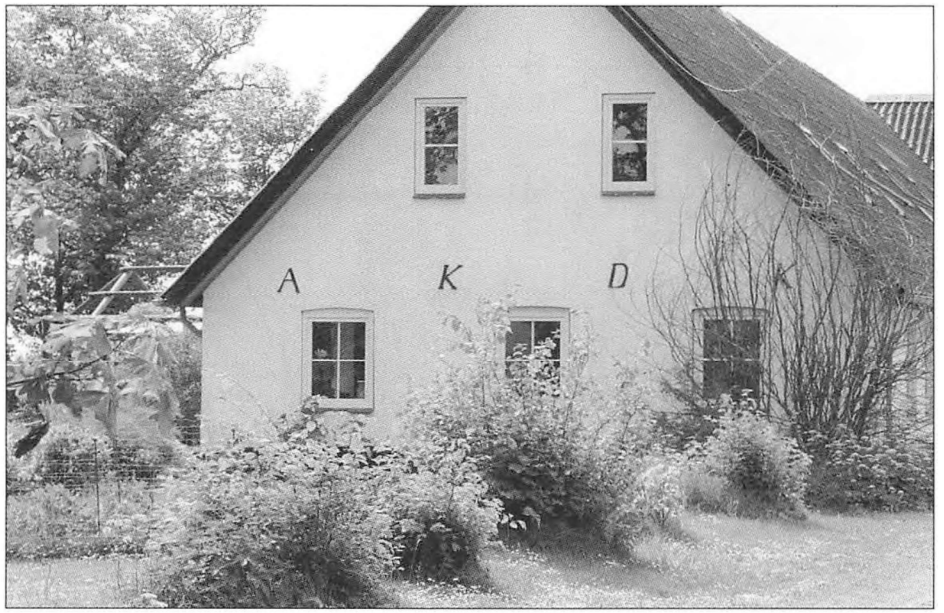

Gården på Annesmindevej 1 blev solgt af hans ældste søn i 1936, men man kan stadig se Anthons og Dortheas navnetræk i murankrene: AK og DK. Foto: Stig Hegn 2004

Noter

1. Anthon Knudsen, født i Vejrup 28.6.1839 +Fonanger 13.4.1924
2. **Anthon Knudsen: Reisebeskrivelse** som omfatter Soldaterlivets vigtigste Grunde og med hensyn til hvor jeg har Reist, og hvad jeg har Erfaret fra den Tid jeg mødte på Sessionen og til jeg kom hjem af Prøisisk Fangenskab. [Tilhører Anton Knudsen d.y., eller hans svigersøn/datter]
3. som pryder bogens omslag.
4. Nu i Polen. Grudziądz ligger 100 km syd for Gdansk (Danzig)
5. Forsvarets arkiver 2000: Danske soldater i preussisk og østrigsk fangenskab i 1864. Af Robert Lemming, Århus, 2000. – 2 mapper i Rigsarkivet
6. altså 731 km. AKs afstandsangivelse er altid detaljeret, således indeholder hans bog næsten en side med afstandsmål fra Mysunde.

7. polsk *Warlubie*
8. polsk *Wisła*
9. Kasemat, et underjordisk rum i en fæstning. Efter Anthons opgivelser må der have været omkring 40 menige i hver kasemat/værelse.
10. Jeg har ikke her eller senere fundet grund til at ændre på Anthons retskrivning, den giver næppe anledning til misforståelser. sh
11. palisaderne har han tegnet helt tydeligt som fangegårdens to kanter til højre i billedet.
12. Mathias Vilhelm Samuel Storch: Begejstring, tvivl, skuffelse: af løjtnant Storchs privatkorrespondance under krigen 1864. Udgivet af Anders Glavind. 1999. Citaterne er fra side 81, 82, 86, 88, 95
13. jf. Mariusz Żebrowski i http://www.grudziadz.pl/index_miejski_de.html. Fæstningen havde dog ikke mere militær betydning i 1864.
14. Der var *7 officerer foruden mig samt 376 menige og underofficerer*, skrev Storch, se note 12. Efter Alsaffæren (se note 21) kom der yderligere 9 officerer, heraf 3 svenske (8. august). Men det var jo kun en ringe del af alle de danske soldater der havnede i prøjsernes varetægt. I august 1864 blev antallet af fanger opgjort til 6.250 (oplyst af Robert Lemming). De fleste – 4.750 – i prøjsisk varetægt, resten hos østrigerne. L. Wagner (se note 16) oplyser (side 50) at der var danske fanger i 14 prøjsiske og 7 østrigske fæstninger.
15. olivenolie
16. Ludvig Wagner: Erindringer om Krigsfangenskabet 1864. Udgivet af Udvalget til Folkeoplysningens Fremme, 1898. 52 sider. (side 17)
17. I originalen også *vi faar*
18. 15 gram
19. ost frem, smør frem, sild frem
20. Det skete 28.6.1864: Efter den mislykkede fredskonference i London ophørte våbenhvilen og prøjserne gik over til Als. *Tabene var forfærdende, i alt over 3.000 mand, ti gange så mange som ..fjenden.* Iflg. Roar Skovmand: Folkestyrets fødsel (Politikens Danmarkshistorie, bind 11). 1964, side 490. Skovmand tæller også sårede og krigsfanger med.
21. jf. note 12: side 81
22. Det drejer sig om: Niels Hansen Veilbye af det Kgl. danske 2 Inft. regmt 6 comp. no. 556. Født d 12. Juni 1835 død d 3. juni 1864 – og: den 16. juni døde Søren Peter Petersen af det kgl. danske 20. Inft. regmt 3 comp nr. 102, født 1840. Iflg. mindestenen/gravstenen i museet Museum w Grudziądzu, Ul. Wodna 3/5, PL-86-300 Grudziądz, og der står til slut: *Som brave soldater have begge kjæmpet for deres konge og fædreland og sidst ved Dybbøl d 18. april 1864*
23. jf. note 12 side 89
24. Anton forstod det nu, jf. at han skrev *en lille intresandt Tale om den Fangne Mand i et Fremmed Land*
25. Erindringerne er mest sandsynligt ikke skrevet i Grudziądz, hans bemærkninger: *vi Mindes ... vore Brødre som inu staar paa Als overfor den mægtige Fjende* kunne tyde på samtidighed. Han indleder også bogen med *Til Tidsfordriv i Prøisisk Fangenskab af Fæstningskonstabel Anton Kristian Knudsen*, men til gengæld tyder dette ikke på samtidighed: *den 21 August om Morgenen Kloken 5 forlod jeg denne indsluttede Fangenskab og vi gav os paa Reise efter Hjemmet.* Håndskriftens ensartede karakter tyder også på en senere nedskrivning – og kunne Anthon have skaffet sig en notesbog i Grudziądz? Sluttelig er der den mulighed at noget er skrevet i Grudziądz, noget senere! sh
26. Nu polsk Szczecin
27. I Slesien, nu den polske by Głogow i Zielona Góra
28. Nu polsk Świnoujśie
29. floden Oder/Odra
30. Som en kuriositet kan nævnes, at kongerne Frederik VIs og Christian VIIIs store interesse for de »moderne hjuldampere« uden tvivl forcerede anskaffelsen af disse til flåden. I årene 1824-40 fungerede først hjuldamperen *Kiel* og derefter hjuldamperen *Ægir* som kongeskib. Fra 1856-80 var det den indkøbte hjuldamper *Slesvig*, og dets rolle som kongeskib blev fra 1880 overtaget af hjuldamperen *Dannebrog*. Iflg.,. Orlogsmuseets hjemmeside http://www.orlogsmuseet.dk/krono922.htm – Anthon har altså sejlet med kongeskibet! sh
31. Det var først i 1865 den første jernbane på Fyn blev åbnet fra Nyborg til Strib
32. AK har vist kludret lidt i dagene, han var nok i Gørding søndag den 28. august, den 27. om morgenen var han i Odense. Måske ligger fejlen i at de i virkeligheden ankom til København den 22. august, således som det fremgår af Ludvig Wagner: Erindringer om Krigsfangenskabet 1864. 1898. Side 52.
33. Træk af Gørding sogns historie /redaktionsudvalg: Ejler Nielsen ... Bind 1. 1994. Side 97